

<http://doi.org/10.17721/1728-2721.2016.64.6>
УДК 574:911.2(477.44)

Ю. Яцентюк, канд. геогр. наук., доц.,
Вінницький державний педагогічний університет імені Михайла Коцюбинського, Вінниця

БІОЦЕНТРИ ЛОКАЛЬНОЇ ЕКОМЕРЕЖІ МУРОВАНОКУРИЛОВЕЦЬКОГО РАЙОНУ ВІННИЦЬКОЇ ОБЛАСТІ

Виділено біоцентри локальної екомережі Мурованокуриловецького району Вінницької області. Охарактеризовано біотичне і ландшафтне різноманіття ключових територій місцевої екологічної мережі району. Визначено чітке географічне положення та площу біоцентрів. Проаналізовано видовий склад флори та фауни місцевих ключових територій екомережі Мурованокуриловецького району. Визначено перелік видів рослин і тварин Червоної книги України, Червоної книги Вінницької області та Європейського Червоного списку, що мешкають на ключових територіях Мурованокуриловецького району. Вказано рослинні угруповання Зеленої книги України, що виявлені у межах кожного біоцентру досліджуваної території.

Ключові слова: біоцентр, ключова територія, локальна екомережа, вид рослин, вид тварин.

Вступ. Постановка проблеми дослідження. В умовах докорінного перетворення природи людиною, постійного зменшення площ натуральних ландшафтних комплексів, зниження біотичного та ландшафтного різноманіття актуальною проблемою стає формування екомереж. У їх межах ключові території з найвищою концентрацією рідкісних видів рослин і тварин, значним біорізноманіттям об'єднуються екокоридорами. Це дозволяє раціонально організувати земну поверхню з метою збереження природи та формування сприятливого для життєдіяльності населення навколишнього природного середовища.

Особливого значення набуває формування локальних екомереж. Адже поліпшити стан довкілля можна лише, починаючи з найнижчого рівня диференціації географічної оболонки. Локальними ключовими територіями є біоцентри. Їх науково обґрунтоване виділення є запорукою оптимального функціонування екомереж.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Процес формування локальних екомереж адміністративних районів Вінницької області тільки розпочався. Цим вважається незначна кількість публікацій, що присвячені цій тематиці. Нами було розроблено місцеві схеми екологічної мережі Мурованокуриловецького [5] та Жмеринського районів, міста Бар. Наразі проводяться роботи з розробки схеми локальної екомережі Могилів-Подільського району [4] та міста Могилів-Подільський.

Метою цієї роботи є виявлення та характеристика ключових територій місцевої екомережі Мурованокуриловецького району Вінницької області. Для досягнення цієї мети необхідно було вирішити такі **завдання**: зібрати та проаналізувати матеріали про існуючі та перспективні заповідні об'єкти й території, що можуть виконувати роль локальних ключових територій; виділити біоцентри локальної екомережі Мурованокуриловецького району; детально охарактеризувати їх.

Виклад основного матеріалу. У структурі екомережі Мурованокуриловецького району Вінницької області виділено 14 локальних біоцентрів: Наддністрянський, Дністерський, Житниківський, Блакитнівський, Вищеольчедаївський, Немерченський, Рівненський, Нишівецький, Снітківський, Дружбівський, Володимирівський, Мурованокуриловецький, Котюжанський та Михайлівецький.

Наддністрянський біоцентр знаходиться на південному заході Мурованокуриловецького району, поблизу с. Наддністрянське, на межі з Хмельницькою та Чернівецькою областями. Він видовжений з півночі на південь вздовж річки Матерка. Біоцентр сформовався на основі ботанічного заказника місцевого значення "Наддністрянський" та займає площу 709 га. На його території охороняються переважно ландшафти дубово-грабових лісів. Вони представлені кварталами 38-40, 42, 44, 45, 48-52 Мурованокуриловецького лісництва ДП

"Могилів-Подільське лісове господарство". Більшу частину території заказника (близько 600 га) займає дубрава з домінуванням граба і дуба звичайного з участю дуба скельного. З них корінними угрупованнями є 554 га, похідні лісові угруповання займають близько 40 га. Незаліснена територія (близько 100 га) вкрита добре збереженим практично корінним степовим покривом з домінуванням у травостой ковили волосистої та вівсяниці валесійської. Цінними є також ландшафтні комплекси каньйоноподібних долин Дністра та його лівой притоки Матерки.

Виявлено близько 190 видів природної флори. З них 150 видів судинних рослин (145 видів покритонасінних, 4 види папоротеподібних і 1 вид хвощеподібних), близько 20 видів несудинних рослин (10 видів мохоподібних і 10 видів лишайників), близько 20 видів грибів.

У межах Наддністрянського біоцентру виявлено місцезростання таких восьми видів рослин Червоної книги України: булатка великоквіткова, коручка чемерниковидна, коручка темно-червона, гніздівка звичайна, лілія лісова, любка дволиста, клокичка периста, ковила волосиста. Тут виявлено такі рослинні угруповання Зеленої книги України: асоціація дубових лісів із дуба звичайного свидиново-парвськоосокових; група асоціацій дубових лісів ліщинових (типів старі ліси); група асоціацій дубових лісів із дуба звичайного кизилових; асоціації грабово-дубового лісу волосистоосокових та яглицевого (старі типові насадження); формація ковили волосистої. Виявлено також регіонально-рідкісні рослинні угруповання – групу асоціацій дубових лісів егоніхонових.

На території Наддністрянського біоцентру зростають такі рідкісні для Вінницької області види рослин, що занесені до обласного Червоного списку: берека, волошка Бессера, півники злаколисті, півники угорські. Зустрічаються також регіонально-рідкісні види рослин, не внесені до обласного Червоного списку: арум Бессерів, кизил справжній, егоніхон пурпурно-блакитний, перлівка трансільванська, леопольдія тонкоцвіта, багатоніжка звичайна, ласкавець споріднений.

Встановлено існування на території біоцентру близько 75 видів природної фауни. З них 23 види членистоногих (3 види павукоподібних, 20 видів комах) та 52 види хордових (2 види земноводних, 2 види плазунів, 37 видів птахів та 11 видів ссавців).

На території Наддністрянського біоцентру мешкають такі види тварин, занесені до Європейського Червоного списку: мурашка руда лісова, вусач великий дубовий західний та вовчок ліщиновий. До Червоної книги України занесені такі види тварин: стрічкарка орденська малинова, вусач великий дубовий західний, ксилокопа звичайна, ксилокопа фіолетова, мідянка та борсук звичайний.

Дністерський біоцентр знаходиться також на південному заході Мурованокуриловецького району, між

селами Наддністрянське, Жван, Дністровським водосховищем та Наддністрянським біоцентром. Він простягається вздовж Дністровського водосховища.

Біоцентр сформувався на основі ландшафтного заказника місцевого значення "Дністер" та займає площу 436,9 га. У ньому охороняються унікальні ландшафтні комплекси Вінницького Придністер'я із лівим берегом каньйоноподібної долини Дністра. Біоцентр охоплює круті, кам'янисті схили з глибокими балками та ярами, що зайняті лісовою та степовою рослинністю.

Ліси представлені похідними угрупованнями площею близько 400 га із сосною звичайною, робінією білою, грабом, дубом тощо. Лучні степи займають лише близько 36 га. Серед них практично корінні угруповання ковилових степів та угруповання з домінуванням рикитника австрійського займають близько 10 га, а решту займають похідні рудералізовані угруповання з участю костриці валійської та бородача.

Виявлено близько 180 видів природної флори. З них 149 видів судинних рослин (145 видів покритонасінних, 3 види папоротеподібних і 1 вид хвощеподібних), близько 15 видів несудинних рослин (8 видів мохоподібних і 7 видів лишайників), 17 видів грибів.

У межах Дністерського біоцентру виявлено місцезростання таких видів рослин Червоної книги України: коручка чемерниковидна, клокичка периста, ковила волосиста та ковила пірчаста. На цій території відмічено формацію ковили волосистої, що займає кілька гектарів, та формацію ковили пірчастої Зеленої книги України.

Тут ростуть такі рідкісні для Вінницької області види рослин, що занесені до обласного Червоного списку: горлиця весняний, маренка дністровська, конвалія звичайна, півники злаколисті, проліска дволиста, фіалка запашна, воловик Баррельє, цмин пісковий. Зустрічаються також регіонально-рідкісні види рослин, не внесені до обласного Червоного списку: кизил справжній, леопольдія тонкоцвіта, первоцвіт весняний, барвінок трав'янистий.

Встановлено існування на території біоцентру близько 100 видів природної фауни. З них 21 вид членистоногих (1 вид павукоподібних, 20 видів комах) та 78 види хордових (1 вид земноводних, 2 види плазунів, 65 видів птахів та 10 видів ссавців).

У межах Дністерського біоцентру зустрічаються такі види тварин, занесені до Європейського Червоного списку: орлан-білохвіст, держак, поліксена. До Червоної книги України занесені такі види тварин: джміль глинистий, ведмедиця гера, змієїд, ховрах європейський, люцина, сорокопуд сірий, борсук звичайний, сколія степова, ксилокопа звичайна та поліксена.

Житниківський біоцентр розміщується на південному заході Мурованокриловецького району, між селами Житники, Вербовець, Балабанівка, Свидова та Петричани, у долині р. Бахтинка та її правої притоки.

Біоцентр сформувався на основі гідрологічного заказника місцевого значення "Переладино" та займає площу 180 га. У ньому охороняються ландшафтні комплекси грабової діброви на крутих кам'янистих схилах долини р. Бахтинка та її притоки. Особливістю цього заказника є те, що він створений на основі трьох джерел природної мінеральної води "Регіна" із дебітами 0,4; 0,2 та 0,01 л/сек.

Переважна частина території Житниківського біоцентру (150 га) представлена похідними лісами з широколистяних порід. Незначні площі (28 га) займають корінні угруповання грабової діброви.

Виявлено близько 117 видів природної флори. З них 85 видів судинних рослин (80 видів покритонасінних, 4 види папоротеподібних і 1 вид хвощеподібних), 14 видів несудинних рослин (7 видів мохоподібних і 7 видів лишайників), 18 видів грибів.

У межах Житниківського біоцентру виявлено місцезростання таких видів рослин Червоної книги України: коручка чемерниковидна, підсніжник білосніжний, гніздівка звичайна та лілія лісова. Тут виявлено такі рослини угруповання Зеленої книги України: група асоціацій дубових лісів ліщинових (типові старі ліси); асоціації грабово-дубового лісу волосистоосокового та яглицевого (старі типові насадження).

На цій території ростуть такі рідкісні для Вінницької області види рослин, що занесені до обласного Червоного списку: аспленій волосовидний, конвалія звичайна, пухирник ламкий, проліска дволиста, черемха звичайна, фіалка запашна, півники злаколисті та барвінок малий. Зустрічаються також регіонально-рідкісні леопольдія тонкоцвіта та зубниця залозиста, що не внесені до обласного Червоного списку.

Встановлено існування на території біоцентру 81 виду природної фауни. З них 31 вид членистоногих (3 види павукоподібних, 28 видів комах) та 50 видів хордових (3 види земноводних, 2 види плазунів, 35 видів птахів та 10 видів ссавців). У межах Житниківського біоцентру зустрічаються такі види тварин, занесені до Європейського Червоного списку: вовчок ліщиновий, слимак виноградний та мурашка руда лісова. До Червоної книги України занесені такі види тварин: мідянка, борсук звичайний та подалірій.

Блакитнівський біоцентр розміщується у центрі Мурованокриловецького району, між селами Котюжани, Вищеольчедаїв, Блакитне та Морозівка, у долині р. Лядова. Він сформувався на основі ботанічного заказника місцевого значення "Значок" та займає площу 63 га. У заказнику охороняються ландшафтні комплекси стиглих вільхово-дубово-грабових лісових насаджень віком 112-117 років. Крім дуба та граба звичайних, вільхи чорної тут ростуть також сосни звичайна та кримська, верба ламка та ясен, клен гостролистий висотою до 27 м. Це похідні лісові угруповання із мезофітними та гідрофітними породами. Виявлено 102 види природної флори. З них 72 видів судинних рослин (66 видів покритонасінних, 4 види папоротеподібних і 1 вид хвощеподібних, 1 інтродукований вид голонасінних), 13 видів несудинних рослин (7 видів мохоподібних і 6 видів лишайників), 17 видів грибів.

У межах Блакитнівського біоцентру виявлено місцезростання таких видів рослин Червоної книги України: коручка темно-червона, коручка чемерниковидна, підсніжник білосніжний, любка дволиста та гніздівка звичайна. Тут ростуть такі рідкісні для Вінницької області види рослин, що занесені до обласного Червоного списку: конвалія звичайна, проліска дволиста, черемха звичайна, аспленій волосовидний, барвінок малий, фіалка запашна та пухирник ламкий. Зустрічаються також регіонально-рідкісні зубниця бульбиста та зубниця залозиста, що не внесені до обласного Червоного списку.

У межах біоцентру існує 68 видів природної фауни. З них 20 видів членистоногих (2 види павукоподібних, 18 видів комах) і 48 видів хордових (3 види земноводних, 1 вид плазунів, 34 види птахів і 10 видів ссавців). Зустрічаються такі види тварин, занесені до Європейського Червоного списку: вовчок ліщиновий, вусач великий дубовий західний, палемон, телеїус, рябець великий. До Червоної книги України занесені такі види тварин: стрічкарка блакитна, стрічкарка орденська малинова, борсук звичайний і вусач великий дубовий західний. З додатку 2 Бернської конвенції мешкають такі види тварин: яструб великий, яструб малий, канюк звичайний, зимняк, сова сіра, дрімлюга, жовна зелена, дятел звичайний, дятел білоспинний, крутиголовка, щеврик лісовий, омелюх, волове око, вільшанка, соловей-

ко східний, кропив'янка прудка, кропив'янка сіра, вівчарик-ковалик, вівчарик жовтобровий, золотомушка жовточуба, мухоловка білошия, синиця довгохвоста, синиця велика, синиця блакитна, синиця чорна, гаїчка болотяна, повзик, підкоришник звичайний, чечітка звичайна, чиж, вивільга, ящірка прудка, кумка червоночерева, квакша, жаба гостроморда, вусач великий дубовий західний, рябець великий, синявець родовиків.

Вищеольчедаївський біоцентр розміщується також у центрі Мурованокриловецького району, на вододілі, між селами Вищеольчедаїв та Морозівка. Він знаходиться у Котюжанському лісництві, у кварталі № 27, на ділянці № 5. Біоцентр сформувався на основі заповідного урочища "Богушево" та займає площу 18 га. У ньому охороняються ландшафтні комплекси вододільної діброви віком 112-117 років. Це похідні лісові угруповання. У деревостані переважає (70 %) дуб звичайний. Дуб скельний відтворився вегетативним шляхом і займає близько 30 % території. Ростуть також граб і клен звичайні, свидина, бруслина. Висота дерев до 26 метрів, середній діаметр 36 см.

Виявлено 84 види природної флори. З них 61 вид судинних рослин (60 видів покритонасінних, 1 вид папоротеподібних), 11 видів несудинних рослин (5 видів мохоподібних і 6 видів лишайників), 12 видів грибів.

У межах Вищеольчедаївського біоцентру зростають коручка чемерниковидна та гніздівка звичайна, що занесені до Червоної книги України. Тут ростуть такі рідкісні для Вінницької області види рослин, що занесені до обласного Червоного списку: конвалія звичайна, проліска дволиста, фіалка запашна та півники злаколісти. Зустрічається також регіонально-рідкісна зубниця бульбиста, що не внесена до обласного Червоного списку. Виявлено асоціації грабово-дубового лісу волосистоосокового та яглицевого (старі типові насадження) Зеленої книги України.

Встановлено існування на території біоцентру 57 видів природної фауни. З них 11 видів членистоногих (1 вид павукоподібних, 10 видів комах) та 46 видів хордових (1 вид земноводних, 2 види плазунів, 33 види птахів та 10 видів ссавців). Зустрічаються такі види тварин, занесені до Європейського Червоного списку: вовчок ліщиновий, вусач великий дубовий західний. До Червоної книги України занесені такі види тварин: мідянка, борсук звичайний та вусач великий дубовий західний.

На території цього біоцентру зустрічаються такі види тварин, занесені до додатку 2 Бернської конвенції: канюк звичайний, сова сіра, сова вухата, дрімлюга, дятел звичайний, дятел сірійський, дятел середній, крутиголовка, берестянка звичайна, кропив'янка чорноголова, кропив'янка садова, вівчарик-ковалик, вівчарик жовтобровий, мухоловка сіра, мухоловка білошия, синиця велика, синиця блакитна, гаїчка болотяна, повзик, підкоришник звичайний, костогриз, вусач великий дубовий західний, ящірка прудка, квакша, мідянка.

Немерченський біоцентр розміщується на південному сході Мурованокриловецького району, у селі Немерче, у балці, що відкривається у долину лівого допливу річки Лядова. Він сформувався на основі парку-пам'ятки садово-паркового мистецтва загальнодержавного значення "Немерчанський парк" та займає площу 20 га. Парк був заснований у 1886 році на основі природного лісового масиву. У 1967 році тут було висаджено 1500 дерев і чагарників. Сьогодні це ландшафтний парк із трьома ставками. У ньому збереглися 200-річні дуби і ясени, різні форми яблуні та глоду, різні види бузку. Серед рідкісних видів – сосна Веймутова, ялина срібляста, стифнолобіум японський. Всього близько 60 видів і форм типових місцевих та екзотичних дерев і кущів.

Виявлено до 70 видів рослин відкритого ґрунту, в т.ч. 54 аборигенних види, 11 видів дерев, кущів та ліан. У біо-

центрі ростуть 43 види трав, 16 інтродукованих видів, 7 сортів плодово-ягідних культур, 14 квітничково-декоративних, 7 лікарських, 2 харчових і 12 технічних культур [1]. Виявлено такі види рослин Червоної книги України: цибуля ведмежа, підсніжник білосніжний, коручка чемерниковидна, гніздівка звичайна. Тут ростуть рідкісні для Вінницької області види рослин, що занесені до обласного Червоного списку: вільха сіра, осока парвська, хвощ великий, півники злаколісти, черемаха звичайна, проліска дволиста та барвінок малий. Зустрічаються регіонально-рідкісні голокучник дубовий, зубниця бульбиста та кизил справжній, що не внесені до обласного Червоного списку.

Встановлено існування на території біоцентру 36 видів природної фауни. З них 36 видів хордових (3 види земноводних, 2 види плазунів, 24 види птахів та 7 видів ссавців). Зустрічаються такі види тварин, занесені до Червоної книги України: стрічкарка тополева, стрічкарка блакитна, стрічкарка орденська малинова та жук-олень.

На території цього біоцентру виявлено такі види тварин, занесені до додатку 2 Бернської конвенції: лелека білий, яструб малий, сова вухата, дятел звичайний, крутиголовка, ластівка сільська, ластівка міська, плиска біла, вільшанка, горихвістка чорна, трав'янка чорноголова, кропив'янка чорноголова, вівчарик-ковалик, мухоловка сіра, синиця велика, синиця блакитна, гаїчка болотяна, повзик, циглик, зеленяк, зяблик, вивільга, черепаха болотяна, ящірка прудка, кумка червоночерева, часничниця звичайна та квакша.

Рівненський біоцентр розміщується на півдні Мурованокриловецького району, на захід від села Рівне. Він займає розгалужену балку, що відкривається у долину річки Караєць. Біоцентр сформувався на основі ландшафтного заказника місцевого значення "Караєцький" та займає площу 60 га. У ньому охороняються природні комплекси з угрупованнями степової рослинності, в яких домінує бородач звичайний. Тут ростуть типові степові види полуниця зелена, шавлія дібровна та цибуля Вальдштейна. Крім того, на схилах балки сформувались чагарникові угруповання з грушею звичайною, ялівцем звичайним, лохом вузьколистим та глодом одноматочковим. Виявлено місцезостання регіонально рідкісної леопольдії тонкоцвітої [2, с.53-54].

Нишівський біоцентр розміщується на крайньому півдні Мурованокриловецького району, на південь від села Нишівці, на межі з Могилів-Подільським районом. Біоцентр займає долину річки Караєць, балки та яри, що примикають до цієї долини. Ця ключова територія сформувалась на основі ландшафтного заказника місцевого значення "Яришівська гора" та займає площу 130,2 га. У ньому охороняються ландшафтні комплекси каньйоноподібної долини річки Караєць із балками, численними ярами, борознами та промоїнами. Це руслові, заплавні та схилі місцевості із струмками та джерелами. Тут переважають рослинні угруповання природної степової рослинності з домінуванням бородача звичайного. На схилі місцевостях представлені степові угруповання із травами та чагарниками. Серед трав поширені полуниця зелена, шавлія дібровна та цибуля Вальдштейна. Чагарники представлені грушею звичайною, глодом одноматочковим, ялівцем звичайним та лохом вузьколистим. Виявлено місце зростання регіонально рідкісної леопольдії тонкоцвітої [2, с.53-54].

Снітківський біоцентр знаходиться на півночі Мурованокриловецького району, між селами Снітків, Долиняни, Супівка. Він межує з Барським районом. Біоцентр займає верхів'я долини річки Караєць із смугою заболочених лук річкової заплави. Снітківський біоцентр сформувався на основі ботанічного заказника місцевого значення "Долина ірисів", на землях запасу території Снітківської сільської ради та займає площу 13,7 га. У

ньому охороняються ландшафтні комплекси заболоченої заплави річки Караєць. Тут зростають півники болотні, що занесені до "Загального переліку рідкісних та зникаючих видів судинних рослин і тварин Вінницької області, які потребують охорони" затвердженого рішенням 34-ї сесії 5-го скликання Вінницької обласної Ради від 25 жовтня 2010 року №1139. Це найбільша у Вінницькій області популяція півника болотного, що є регіонально рідкісним видом. Зарості півника болотного є середовищем існування для комах, земноводних і птахів.

Дружбівський біоцентр (площа 24 га) знаходиться на півдні Мурованокуріловецького району, між селами Рівне та Дружба, на східній околиці останнього. Він займає балку на лівому березі долини річки Караєць та сформувався на основі заповідного урочища "Шкаліків яр". У ньому у природному стані охороняється мальовничий ландшафт з болотами, струмком, водоспадом та озером, виходами вапнякових порід і лікарськими рослинами. Переважає (15 га) лучно-степова рослинність, що займає схили глибокої балки. Сім гектарів земель зайняті практично корінними угрупованнями з домінуванням ковили волосистої, рокитника австрійського та осоки низької. На восьми гектарах території поширені похідні угруповання костриці та борідника.

У межах Дружбівського біоцентру виявлено 83 види природної флори. З них 74 види судинних рослин (72 види покритонасінних, 2 види хвощеподібних), 7 видів несудинних рослин (3 види мохоподібних і 4 види лишайників), 2 види грибів. На цій території є місцезростання ковили волосистої, що занесена до Червоної книги України. Тут ростуть такі рідкісні для Вінницької області види рослин, що занесені до обласного Червоного списку: аспленій муровий, горицвіт весняний, гадюча цибулька занедбана, шолудивник Кауфмана, китятки сибірські, цмин пісковий. Зустрічаються такі регіонально-рідкісні види, що не внесені до обласного Червоного списку: айстра бессарабська, залізниця чубата, леопольдія тонкоцвіта, барвінок трав'янистий. Виявлено формації ковили волосистої та осоки низької Зеленої книги України.

Встановлено існування на території Дружбівського біоцентру 78 видів природної фауни. З них 24 види членистоногих (2 види павукоподібних і 22 види комах), 54 види хордових (3 види земноводних, 1 вид плазунів, 44 види птахів та 6 видів ссавців). Тут зустрічаються такі види тварин, занесені до Європейського Червоного списку: деркач, аріон та рябець великий. Виявлено такі види тварин, занесені до Червоної книги України: джміль яскравий, подалірій, сорокопуд сірий та борсук звичайний.

На території цього біоцентру зустрічаються такі види тварин, занесені до додатку 2 Бернської конвенції: пірнікоза мала, чепура велика, бугайчик, лелека білий, лунь очеретяний, яструб малий, яструб великий, канюк звичайний, зимняк, деркач, погонич звичайний, сова вухата, сова сіра, дятел звичайний, бджолоїдка, одуд, ластівка берегова, плиска біла, плиска жовта, сорокопуд сірий, сорокопуд терновий, соловейко східний, кам'янка звичайна, трав'янка чорноголова, очеретянка лучна, кропив'янка рябогруда, вівчарик-ковалик, синиця велика, синиця блакитна, гаїчка болотяна, вівсянка звичайна, щиглик, зеленяк, зяблик, вивільга, тритон гребінчастий, ящірка зелена, кумка червоночерева, ропуха зелена, рябець великий та аріон.

Володимирівський біоцентр знаходиться на півдні Мурованокуріловецького району, між смт. Муровані Курилівці та селом Володимирівка, на вододілі річок Караєць та Жван. Він сформувався на основі заповідного урочища "Бучина" та займає площу 5,7 га. У ньому охороняється цінна для Вінницької області ділянка на-

саджень бука лісового віком 130-160 років. Це квартал № 35, ділянки 2,5 та 7 Мурованокуріловецького лісництва Могилів-Подільського лісгоспзагу. У першому виділі склад деревостану: Бук – 7, Дуб звичайний – 3 з домішкою граба. Вік дерев – близько 160 років. У другому виділі: Дуб – 6, Граб – 3, Бук – 1, вік дерев – до 110 років. Висота дерев першого ярусу (Дуб, Бук) досягає 25-27 м.

У межах Володимирівського біоцентру виявлено 69 видів природної флори. З них 50 видів судинних рослин (49 видів покритонасінних та 1 вид папоротеподібних), 9 видів несудинних рослин (4 види мохоподібних і 5 видів лишайників), 10 видів грибів. Знайдено місцезростання таких видів рослин Червоної книги України: коручка чемерниковидна, підсніжник білосніжний та гніздівка звичайна. Тут ростуть такі рідкісні для Вінницької області види рослин, що занесені до обласного Червоного списку: печіночниця звичайна, конвалія звичайна, проліска дволиста, черемха звичайна, чемериця чорна, фіалка запашна, барвінок малий. Зустрічаються також регіонально-рідкісні зубниця залозиста, вороняче око чотирилисте та бук лісовий, що не внесені до обласного Червоного списку.

На території Володимирівського біоцентру виявлено такі регіонально-рідкісні рослинні угруповання: формація бука лісового та група асоціацій буково-дубових лісів. Встановлено існування на території біоцентру 57 видів природної фауни. З них 24 види членистоногих (2 види павукоподібних, 22 види комах) та 33 види хордових (1 вид земноводних, 1 вид плазунів, 19 видів птахів та 12 видів ссавців).

Мурованокуріловецький біоцентр знаходиться на заході Мурованокуріловецького району, у центрі смт. Муровані Курилівці, на лівому березі річки Жван. Він має площу 5 га та сформувався на основі парку-пам'ятки садово-паркового мистецтва місцевого значення "Жван" і залишків замку XVI ст. Отже, у межах біоцентру охороняється замкова гора із крутими схилами каньйоноподібної долини р. Жван.

На території парку росте 57 видів дерев і кущів: дуб звичайний, сосна звичайна, сосна австрійська, сосна кримська, акація біла, карагана дерев'яниста, акація рожева, алича, ясен звичайний, ясен зелений, клен татарський, клен ясенелистий, клен польовий, клен горстелистий, клен цукристий, гірकोкаштан звичайний, ялина звичайна (форми гірляндна, змієвидна), туя західна (форма гігантська), граб звичайний, липа серцелиста, кизил, каркас польовий, береза пухнаста, верба козяча, верба біла, верба біла (форма плакуча), верба ламка, вільха чорна, тополя пірамідальна, тополя канадська, яблуня домашня, бруслина бородавчаста, бруслина європейська, пухироплідник калинолистий, таволга середня, таволга Ван-Гутта, свидина кривава, гледичія звичайна (форма безколючкова), черемха звичайна, ліщина звичайна, повій звичайний, бузина чорна, бузок звичайний, горобина звичайна, дикий виноград п'ятилисточковий, хміль, калина цілолиста, сніжно-ягідник білий, жасмин кущовий, барбарис звичайний, глід кривавочашечковий, жимолость.

Виявлено до 78 видів рослин відкритого ґрунту, в т.ч. 60 аборигенних види, 15 видів дерев, кущів та ліан. У біоцентрі ростуть 45 видів трав, 18 інтродукованих видів, 7 сортів плодово-ягідних культур, 20 квітничково-декоративних, 5 лікарських, 2 харчових та 8 технічних культур. Тут ростуть такі рідкісні для Вінницької області види рослин, що занесені до обласного Червоного списку: черемха звичайна, фіалка запашна, барвінок малий. Зустрічається також регіонально-рідкісний первоцвіт весняний, що не внесений до обласного Червоного списку.

Встановлено існування на території біоцентру 46 видів природної фауни, що належать до хордових. З них 2 види земноводних, 1 вид плазунів, 23 види птахів та 20 видів ссавців.

Цей парк був заснований наприкінці XVIII століття на південь від замку. Останній в той час поступово втрачав своє оборонне призначення й перетворювався на резиденцію магната. У XIX ст. це була садиба поміщика О. Комара. Сьогодні до її складу входять палац, парк, флігель, арсенал, міст та мури замку. Отже, територія Мурованокриловецького біоцентру відіграє велику роль для збереження біотичного і ландшафтного різноманіття та історико-культурної спадщини Вінниччини. Тому біоцентр є комплексним і має природоохоронне, історико-культурне, наукове, рекреаційне, оздоровче, освітньо-виховне і пізнавальне значення.

Котюжанський біоцентр знаходиться на північному сході Мурованокриловецького району, у селі Котюжани, на правому березі річки Лядова. Він має площу 16,4 га та сформувався на основі парку-пам'ятки садово-паркового мистецтва місцевого значення "Вікторія" (площею 11 га) і залишків панського палацу кінця XIX ст. У межах біоцентру охороняються ландшафтні комплекси крутого правого берега каньйоподібної долини р. Лядова з парком, фруктовим садом, джерелами, струмком, періодичними водоспадами, палацом, арковим мостом.

На території Котюжанського біоцентру росте 60 видів дерев і кущів. Виявлено до 90 видів рослин відкритого ґрунту, в т.ч. 64 аборигенних види, 18 видів дерев, кущів та ліан. Тут ростуть 46 видів трав, два десятки інтродукованих видів (ялина звичайна, сосна звичайна, гіркий каштан звичайний, таволга Ван-Гутта, айва японська, горобина чорноплідна, бузок звичайний, туя західна), 11 сортів плодово-ягідних культур, 25 квітничково-декоративних, 8 лікарських, 2 харчових і 12 технічних культур. Виявлено клокичку перисту Червоної книги України.

Встановлено існування на території Котюжанського біоцентру 33-х видів природної фауни, що належать до хордових. З них 3 види земноводних, 1 вид плазунів, 25 видів птахів та 4 види ссавців. Виявлено стрічкарку тополеву Червоної книги України. Зустрічаються такі види тварин, занесені до додатку 2 Бернської конвенції: яструб малий, яструб великий, канюк звичайний, сова вухата, сова сіра, дятел звичайний, ластівка сільська, ластівка міська, плиска біла, горихвістка звичайна, кропив'янка чорноголова, вівчарик-ковалик, вівчарик весняний, вівчарик жовтобровий, мухоловка білошия, синиця велика, гаїчка болотяна, щиглик, зеленяк, зяблик, повзик, коноплянка, костогриз, ящірка зелена, кумка червоночерева, часничниця звичайна, ропуха зелена.

Парк "Вікторія" був заснований у XIX ст. У 1885 році тут існувала панська садиба з одноповерховим садибним будинком. На початку XX століття маєток придбав відставний царський генерал на прізвище Ценін. У 1910 році резиденцію було спалено під час селянських заворушень, а у 1912 році вдова померлого генерала Катерина Ценіна відбудувала спалений палац за проектом відомого петербурзького архітектора Оскара Мунца. За стилем котюжанський палац подібний лівадійському. Він симетричний, його П-подібний план утворює невеликий курдонер. У центрі останнього колись бив фонтан. До нашого часу від нього залишилась чаша.

Біля палацу частково зберігся пейзажний парк, зберегла частина його первинного оформлення. Парк поступово спускається в долину річки Лядова. Тут є невеликі джерела і водоспади. Найбільша цінність парку "Вікторія" – побудований на початку XX ст. арковий міст через каньйон річки. Міст має три прольоти і завдяки цьому виглядає як у середньовічні часи.

Отже, територія Котюжанського біоцентру відіграє велику роль для збереження біотичного і ландшафтного різноманіття та історико-культурної спадщини Вінницької області. Тому біоцентр є комплексним і має природоохоронне, історико-культурне, наукове, рекреаційне, оздоровче, освітньо-виховне і пізнавальне значення.

Михайлівецький біоцентр знаходиться на північному заході Мурованокриловецького району, у селі Михайлівці, на правому березі річки Дзвінок, яка нижче утворює річку Жван. Біоцентр площею 22 га сформувався на основі парку-пам'ятки садово-паркового мистецтва місцевого значення "Михайловецький парк".

На території Михайлівецького біоцентру росте 45 видів дерев і кущів. Виявлено до 90 видів рослин відкритого ґрунту, в т.ч. 70 аборигенних видів, 16 видів дерев, кущів та ліан. Тут ростуть 54 види трав, 20 інтродукованих видів (ялина сиза, сосна звичайна, горіх чорний, гіркий каштан звичайний, берека, модрина європейська), 9 сортів плодово-ягідних культур, 18 квітничково-декоративних, 15 лікарських, 2 харчових та 10 технічних культур.

Встановлено існування на території Михайлівецького біоцентру 52-х видів природної фауни, що належать до хордових. З них 4 види земноводних, 2 види плазунів, 41 вид птахів та 5 видів ссавців. Тут мешкають слимак виноградний та аріон Європейського Червоного списку, стрічкарка орденська малинова, стрічкарка блакитна та совка сокиркова Червоної книги України.

На території біоцентру зустрічаються такі види тварин, занесені до додатку 2 Бернської конвенції: аріон, яструб малий, яструб великий, канюк звичайний, крячок білощокий, крячок чорний, сова вухата, сова сіра, сич хатній, рибалочка, дятел звичайний, дятел сірийський, дятел малий, ластівка сільська, ластівка міська, крутиголовка, волове око, плиска біла, вільшанка, соловейко східний, очеретянка лучна, горихвістка звичайна, кропив'янка чорноголова, вівчарик-ковалик, вівчарик весняний, вівчарик жовтобровий, мухоловка білошия, синиця велика, гаїчка болотяна, щиглик, зеленяк, зяблик, повзик, коноплянка, костогриз, вивільга, черепаха болотяна, ящірка прудка, тритон гребінчастий, кумка червоночерева, часничниця звичайна, ропуха зелена.

Михайлівецький ландшафтний парк заснований наприкінці XVIII ст. На його території є три невеликі ставки з греблями. Посеред парку стоїть триповерховий будинок. Це колишній палац Дзержків-Собанських (1805 р). В його інтер'єрі незмінними залишилися планування, паркет, столлярні вироби, декоративне ліплення, дерев'яні сходи, каміни. У парку росте 300-річний "Козацький" дуб. Весь цей ландшафтно-архітектурний ансамбль робить біоцентр осередком збереження не лише природи, але й історико-культурного надбання нашого краю.

Висновки. У межах Мурованокриловецького району Вінницької області виділено такі 14 локальних біоцентрів: Наддністрянський, Дністерський, Житниківський, Блакитнівський, Вищеольчедаївський, Немерченський, Рівненський, Нишівецький, Снітківський, Дружбівський, Володимирівський, Мурованокриловецький, Котюжанський та Михайлівецький. Разом вони займають площу 1703,9 га або 1,92 % від площі району. Біоцентри сформувались на основі існуючих та перспективних природно-заповідних об'єктів, що відзначаються найвищим рівнем біотичного і ландшафтного різноманіття, найкращим збереженням натуральних компонентів і ландшафтних комплексів.

Список використаних джерел

1. Литвиненко А.Ю. Парки Вінниччини / А.Ю. Литвиненко. – Одеса, 1972.

2. Створення кадастру рідкісних видів рослин області і виділення на його основі природних ядер екомережі: Повний науковий звіт про науково-дослідну роботу / Інститут ботаніки ім. М.Г. Холодного НАН України. – Київ, 2005.

3. Яценцюк Ю.В. Екомережа як антропогенна парагенетична ландшафтна система (на прикладі Вінницької області). / Ю.В. Яценцюк // Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету ім. М. Коцюбинського. – Серія: Географія. – Вінниця, 2014. – Вип.26. – С. 17-24.

4. Яценцюк Ю.В. Регіональні центри біорізноманіття Могилів-подільського району / Ю.В. Яценцюк // П'ята Могилів-Подільська науково-краєзнавча конференція / Матеріали конференції, (Могилів-Подільський, 16-17 жовтня 2015 р.) – Вінниця, 2015. – С.456 – 462.

5. Яценцюк Ю.В. Сполучні території екомережі Мурованокуріловецького району / Ю.В. Яценцюк // Перша Мурованокуріловецька науково-краєзнавча конференція / Матеріали конференції, (Муровані Курілівці, 21-22 жовтня 2016 р.) – Вінниця, 2016. – С.26 – 30.

Надійшла до редколегії 30.09.16

Ю. Яценцюк, канд. геогр. наук, доц.

Вінницький державний педагогічний університет імені Михайла Коцюбинського, Вінниця, Україна

БИОЦЕНТРЫ ЛОКАЛЬНОЙ ЭКОСЕТИ МУРОВАНOKУРИЛОВЕЦКОГО РАЙОНА ВИННИЦКОЙ ОБЛАСТИ

Выделены биоцентры локальной экосети Мурованокуріловецького району Винницькой области. Охарактеризованы биотическое и ландшафтное разнообразие ключевых территорий местной экологической сети района. Определены четкое географическое положение и площадь биоцентров. Проанализированы видовой состав флоры и фауны местных ключевых территорий экосети Мурованокуріловецького района. Определен перечень видов растений и животных Красной книги Украины, Красной книги Винницькой области и Европейского Красного списка, обитающих на ключевых территориях Мурованокуріловецького района. Указаны растительные сообщества Зеленой книги Украины, выявленные в пределах каждого биоцентра исследуемой территории.

Ключевые слова: биоцентр, ключевая территория, локальная экосеть, вид растений, вид животных.

Yatsenyuk Yu, PhD Geography Science, Assoc.

Vinnitsia State Pedagogical University named after Mykhailo Kotsyubynskyi, Vinnitsia, Ukraine

THE BIOCENTRES OF THE LOCAL ECOLOGICAL NETWORK OF MUROVANOKURYLOVETSKY DISTRICT OF VINNYTSIA REGION

Fourteen biocentres of the local ecological network of Murovanokurylivetsky district of Vinnytsia region are distinguished. Among them there are Naddnistriansky, Dniestersky, Zhytykivsky, Blakytivsky, Vyscheolchedayivsky, Nemerchensky, Rivnensky, Nyshivetsky, Snitkivsky, Druzhbivsky, Volodymyrivsky, Murovanokurylovetsky, Kotyuzhansky and Mykhaylivetsky biocentres. Biological and landscape diversity of key areas of the local ecological network are characterized. Geographical position and the area of the biocentres are clearly defined. The diversity of local flora species in the key areas of ecological network of Murovanokurylivetsky district of Vinnytsia region are analyzed. The fauna species of the biocentres of the local ecological network of the analysed area are indicated. The list of flora and fauna species belonging to the Red Book of Ukraine, living in the key areas of Murovanokurylivetsky district are specified. The list of species belonging to the Red Book of Vinnytsia region, living in the key areas of Murovanokurylivetsky area are characterised. The list of plants belonging to the European Red List that grow in the key areas of Murovanokurylivetsky district of Vinnytsia region is given. Regionally rare plant species that are not included in the Red List of Vinnytsia region are characterized. The types of animals belonging to the European Red List, living in the biocentres of Murovanokurylivetsky area are distinguished. Groups of plants belonging to the Green Book of Ukraine found within each biocentre of the explored area are mentioned. Animal species listed in Annex 2 of the Berne Convention that live within certain biocentres of Murovanokurylivetsky area are specified. The characteristics of the protected sites and areas, according to which the key areas of Murovanokurylivetsky district are formed, are given. The structure of natural associations, that define the peculiarities of biocentres, are noted. Landscape complexes that form the basis of the key areas of Murovanokurylivetsky district are described. Particularly valuable landscape complexes within biocentres are determined. The architectural ensembles of palaces and parks around them, which are the basis of some biocentres of Murovanokurylivetsky district of Vinnytsia region are characterised. Forest, meadow-steppe and wetland ecosystems that determine the characteristics of the key areas within Murovanokurylivetsky district are described. The number of species of natural fauna living in each biocentre is specified. The number of species of natural flora that grow within each key area of Murovanokurylivetsky district of Vinnytsia region is determined.

Keywords: biocentre, a key area, local ecological network, flora species, fauna species.